

ПЪРВИТЕ БИОГРАФИ НА КАПИТАН ПЕТКО ВОЙВОДА

Родопеведите Христо Попконстантинов и Стою Шишков

Златка Петрова, Смолян

В историята на българското националнореволуционно движение Капитан Петко войвода е една от героичните личности. На седемнадесет години става войвода и повече от шестнадесет години е народен закрилник в Тракия и Родопите. Историографски и библиографски преглед на трудовете, посветени на Петко Киряков, показва голям и непреставащ интерес към личността и революционната дейност на този тракийско-родопски войвода. Първата монография за Петко войвода е на видния родопевед и общественик Христо Попконстантинов. Стою Шишков, другият от тризвездиято родопски книжовници, също проучва и посвещава значителна част от трудовете си на капитан Петко Киряков. За настоящото научно съобщение са използвани нови документи от личните фондове на Христо Попконстантинов и Стою Шишков, съхранявани в НБКМ – БИА, ТД „Държавен архив”-Пловдив и ТД „Държавен архив”-Смолян.

Не е случайно, че Христо Попконстантинов е първият биограф на Петко Киряков. От наличните документи е ясно, че Стоян Заимов е искал да направи това, но самият Петко се доверил само на Попконстантинов и не пожелал никой друг да пише за него. Христо Попконстантинов, освен че развива книжовна дейност, установява и поддържа лични контакти с най-видните дейци на национално-освободителното движение. На първо място трябва да отбележим близкото му приятелство с родопско-тракийския войвода Петко Киряков. Свидетелство за това са поредицата срещи и писма от Петко до Попконстантинов, запазени в личния фонд на Попконстантинов в НБКМ – БИА. Началото е още когато Попконстантинов напуска родния си край. Като млад учител той събира материали за живота на Петко войвода. А по-късно по време на Сенклеровия метеж, когато дружината на Петко брани Родопския край, между тях се установяват по-близки взаимоотношения.

След завръщането на Петко войвода от Русия и заселването във

Варна продължава контактите с него. Заради революционното минало и откритото русофилство Петко многократно е затварян и изтезаван в околийски управления и полицейски участъци. Попконстантинов е единственият, който в тези трудни моменти оказва смела и високопатриотична защита. В писмо от 25 септември 1894 година Петко Киряков от Варна пише на Попконстантинов, че искрените му приятелски чувства са го накарали отдавна да му пише, но „тиранската ръка го възпирала”. Сега изразява благодарност за помощта, която Попконстантинов оказал по време на арестуването му. Писмото завършва с това, че *„той е единствената невинна жертва във Варненския окръг на Стамболовата тирания като неподходящ с неговите идеи и влиятелен опозиционер”*.

С книгите си „Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 година. Черти от живота и подвигите му” Пл. 1885 г. и „Маронската битка в 1878 г. Материал по новата история на Родопите” Варна, 1889 г. Попконстантинов се явява първият биограф живописец на Петко войвода. В предговора от авторската кола, съхранявана в личния фонд на Христо Попконстантинов в ДА-Смолян, той определя целта на написването ѝ: *„С настоящата си книжка аз желая да запозная българския свят с живота и с няколко от многобройните подвизи на Петка войвода Дуван – Хисарски, който е войводствал по Родопите и бреговете на Бяло море от 1862 до 1878 година”*.

Прецизен историописец и фактолог, той използва за основа на монографията си: лични записки за делата на Петко записвани през годините 1873-1877; сведения от неговия сподвижник и четник Руси Иванов Тамбаров и сведения от съратници, взели участие в подвизите на родопския войвода. Мемоарите и документите, споделя самият Христо Попконстантинов, *„поместени в тая книжка, можях да получа от самият Петка войвода, когото политическите обстоятелства са принудили за неопределено време да остави пушка и нож настрана, да остави привременно Родопите и да се засели в едно кюше на княжеството”*. В този труд Попконстантинов създава един цялостен портрет на този невероятен национален революционер с характерното за него непокорство, храброст и свободолубие. В три последователни части са описани основните етапи от жизнения му и революционен път.

В първата част са представени сведения за родното място на

Петко войвода с. Доганхисар, Дедеагачко, и неговото възраждане. Във втората част са проследени детството, възпитанието и училищните години; „домашните нещастия, приготвяне за горски живот, събиране на дружина, битката при Ясюрен, раняване и затваряне в Галибол, опит за бягство, изпращането му в Солун, бягство, залавяне на другарите му и тяхната съдба”. Описани са по-важните бойни сражения и приключения на войводата: „с еноския каймакам Тахир бей, с одринския бинбашия Араб Хасан, с одринските големци Халил бей, Мустафа ефенди и Хасан бей; с черкезина Антупа, водач на потери; с началника на Дедеагачката станция Хумберга; залавянето и наказанието на народния изедник и шпионин Калън Тома”. По-синтезирано е представена дейността на Петко войвода по време на Руско – турската война 1877 – 1878 година и Сенклеровия метеж.

В третата част Попконстантинов е направил точна характеристика на отличителните черти и качества на Петко Киряков. В заключителната част са приложени двадесет и шест документа, обхващащи революционната му дейност в периода от май 1878 година до юни 1879 година, и списъци на четата му. Четири години по-късно, през 1889-а, Христо Попконстантинов издава и втората историческа книга, посветена на Петко войвода – „Маронската битка в 1878 година. Материал по новата история на Родопите”. По време на Руско-турската война Петко завзема Мароня и се обявява за неин управник. Целта му била да изчака руските войски и да им предаде областта. Но не дочакал, защото те влезли в Гюмюрджина една седмица след примирието, според което Гюмюрджинска околия, включваща и град Мароня, оставала във от демаркационната линия в турска територия.

Сведенията, дадени тук, са особено важни, защото документите за дейността на Петко през съдбоносната 1878 година са сравнително оскъдни и откъслечни. По-късно те се потвърждават и от извлеченията от английските Сини книги, които представляват сборници от доклади и телеграми от министри, консули и вицеконсули. Какво е целял Петко Киряков в борбата си срещу турските части в Западната Родопска област, след като знаел, че по силата на Санстефанския и Берлинския договор тези земи са загубени за България? Отговорът на този въпрос е в основната задача на Петко и неговата дружина, която била да защитят преди всичко родоп-

ското население от Сенклеровите метежници и да подпомогнат руските части в освободителния поход. Петко и неговите четници, борейки се за Родопите, продължавали да се надяват, че не е далече времето, когато всичките български земи ще бъдат обединени.

Връзката между двамата синове на Тракия и Родопа придобива и обществено-политически смисъл и при учредяването на ПЪРВОТО НАРОДОУЧНО ДРУЖЕСТВО „РОДОПА“ през 1898 година в София. Основателят на това дружество е Христо Попконстантинов. Организиран са около десет заседания в дома на Попконстантинов за обсъждане на устава и научната програма. Според бележките на Попконстантинов на тези заседания освен родопчани (майор Калин Найденов, Георги Богданов, поручик Атанас Каишев, капитан Никола Капитанов, Райчо Попвасилев) присъствували и представители на другите български покрайнини, и Петко войвода със съратника си Руси Тамбарев. На заседанието от 10 юни 1898 година Петко е избран за председател. Попконстантинов е в усилена писмовна връзка и с други родопски революционери, близки с Петко войвода – Илия Белковски, Атанас Келпетков, Марин Славов и Вълко Шишманов. От тях може да се предположи, че Попконстантинов непрекъснато е допълвал и сверявал достоверността на сведенията си за Капитан Петко войвода.

В другото си историческо издание „Непокорните села в родопските планини“ (Обективно разглеждане тоя въпрос за времето от 1878 до 1886 година) в две книжки Попконстантинов разглежда борбата на организираните от Петко войвода партизански отряди в Рупчос през 1878 година срещу Сенклеровите метежници. Макар и с някои фактически грешки и непълноти, Попконстантинов пръв представя цялостен портрет на Петко войвода, като акцентува на неговото отношение към различните социални категории. И както самият той казва в края на предговора: *„Настоящото описание е само част и похват за едно по-широко изпитване и описание на неговите подвизи, славни... За всяка забележка от страна на знаещите по-добре неговите работи признателността ще бъде много голяма от моя страна“*.

Другият голям родоповед Стою Шишков също се докосва до този „чутовен юнак Петко войвода“. В пет книжки на сп. „Родопски напредък“ от 1905 година той публикува животописни материали за него. В предговора самият Шишков ги определя „като

бележки и едно допълнение към писаното от покойния Попконстантинов и поправки на някои погрешно предадени от него факти”. Стою Шишков представя героичните подвизи на Петко войвода, показвайки мъжеството, истината и легендата за него. Това е един вид възхвала на борците за национално освобождение. Затова в края на своя очерк пише: *„Петко Киряков е бележита личност от епохата, която ни даде такива светли, идейни и безкористни великани – борци. В живота и делото на Петко, същински тип стар българин, изобилстват редица бисери, бисери кристални на една истинска благородна душа, пълна с пламенен патриотизъм и алтруистични чувства”*.

През 1895 година, когато в Македония и Одринско започва да се организира четническо движение, на Петко разрешили да излезе от Варна и още един път, за съжаление последния, да посети онези места от революционните му години, които са в свободните български земи. Именно в тази 1895 година в началото на юни, когато Шишков се намира в Чепеларе, му гостува за четири дни Петко Киряков. Във въображението ми и днес след десет години – пише Стою Шишков – стои *„силно запечатана високата, стройна и мускулиста фигура на Петко, с оредяла и запрошарвала се с бели косми коса, кръгло здраво лице с широко и издадено чело и живи, пронизителни с огнен поглед очи”*. Макар и без образование, Петко Киряков впечатлява Стою Шишков с добрия запас от знания по история, военни науки и етнография. *„Притежаващ пронизителен ум, рядка любов и привързаност към родината – за себе си не желаете да говори“* – продължава описанието Шишков. При тази първа и последна среща с Петко войвода Шишков изпитва чувство на благоговение пред чутовния, но до крайност скромен юнак. *„И то не аз го потърсих да му се поклоня за неговото тъй светло и идейно минало, а той сам ме подири и пожела да се видим”*. Стою Шишков записва директно от него много сведения. Епистоларната връзка между тях продължава чак до смъртта на Петко Киряков. Това дава възможност да се представи един по-ясен и точен очерк за неговия живот.

В другата голяма монография – *„Беломорска Тракия в Освободителната война 1877 – 1878 година”*, Пл. 1929 г., която посвещава *„на всички знайни и незнайни синове на българското племе, дали своя живот за запазване родна земя и народ, родно име и език”*

Шишков публикува и подробен очерк за „най-прочутия и величав южнотракийски юнак Петко Киряков”. Тук вече, пише Стою Шишков, „поправиха се неточностите, попълни се пропуснатото и се прибавиха бележки за първия му верен и много обичан от него Петко Радев от с. Калайдждидере”.

Тук вече се анализират и разграничават периодите в дейността на Петко войвода – т. нар. хайдушки период 1861-1869 и периода на организирана революционна дейност 1869 – 1879. След „Гарибалдовата дружина”, Александрия, Марсилия и Атина Петко „почнал да мисли и гледа по-широко на горското хайдутство”. До 1869 година в лицето на Петко виждаме „един буен, смел и безстрашен юнак, който от милост към родителските мъки грабнал пушката, бродел из околностите на родното си място и отмъщавал. След това вече Петко станал войвода революционер борец за свободата на целокупното си отечество, за чието по-честито бъдеще той всецяло му отдавал своя живот”.

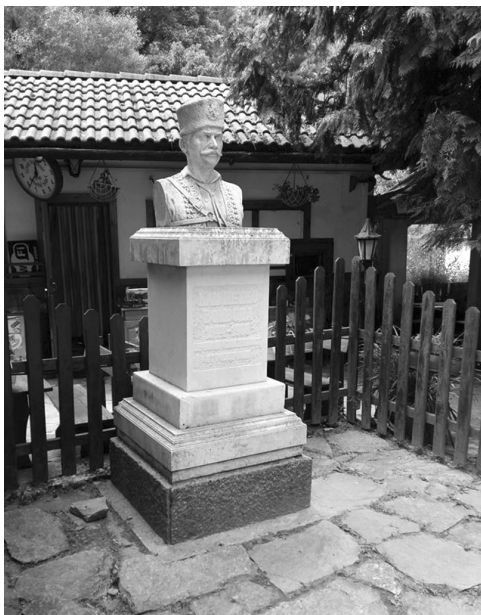
В по-голямата част на очерка Стою Шишков представя на читателя героичните събития директно с думите на покойния Петко, които сам му е разказвал. Очеркът завършва с характеристика на отличителните черти на Петко Киряков. В целия му живот и дела всякога и навсякъде е господствал тих, спокоен, философски, но високрицарски дух, силна непоколебима воля и постоянство, баснословна смелост, безстрашие и съобразителност, голямо самообладание и за учудване невероятно присъствие на духа и в най-опасните моменти. С благородна кристална душа, извънредно скромен и не желаещ да се говори за него. „*В моя хайдушки горски живот за четири порока у моите момчета другари наказанието беше смърт чрез публично застрелване: разврат, кражба, пиянство и шпионство*” – споделял войводата със Стою Шишков. Честен и безкористен, Петко никога не е мислил за себе си, не е търпял и у другарите си стремеж към лични облаги, алчност, егоизъм и користолюбие. Природно надарен с голям ум, здрав разсъдък и силна памет, той пребродил Тракия, Македония, Гърция, Италия, Франция и Русия и придобил твърде широки знания и критически мироглед. Страстно обичал народа и земята си. Такава беше величавата и обаятелна личност на Петко Киряков – заключава Стою Шишков.

В поредицата от 1905 година на „Родопски напредък” Шишков разглежда дейността на Петко войвода през 1877 година. В моно-

Пушка „Уинчестър“, принадлежала на известния тракийско-родопски войвода Петко Киряков. /РИМ „Стою Шишков“ – Смолян/

графията „Беломорска Тракия в Освободителната война 1877-1878 година” той допълва с революционната му дейност срещу Сенклеровия метеж и участието му в тайното дружество „Единство” в Пловдив и Хасково. Стою Шишков определя своите материали за Петко Киряков „като основа за бъдещата му биография, каквато не може да се напише дотогава, докато не се обиколят ония места,

Паметник на Петко войвода в с. Широка лъка

та, дето Петко е воювал, и се съберат и там необходимите сведения от населението, помежду което и за което той е прекарал двадесетгодишен горски живот, пълен с героични подвизи”.

Така припомняме с признателност първите му биографи – големите родоповеди Христо Попконстантинов и Стою Шишков, които поставиха основата за последвалите проучвания на живота и революционното дело на бележития революционер демократ, пред който и днес благоговееят всички без разлика на вяра и народност.

Библиография:

1. Попконстантинов Христо. Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 година. Черти от живота и подвигите му. Пловдив. 1885
2. Шишков Стою. Петко Киряков – родопски войвода 1844 – 1900. – Родопски напредък, 1905, кн. I – с. 19 – 26; кн. II – с. 88 – 94; кн. IV. С. 176 – 182; кн. V – с. 227 – 239; кн. VI – с. 291 – 299
3. НБКМ – БИА, ф. 285; ДА – Пловдив, ф. 52 К; ДА – Смолян, ф. 437 К
4. Попконстантинов Христо. Спомени, пътеписи и писма. Пловдив. 1970, с. 17
5. НБКМ – БИА, ф. 285, а. е. 11, л. 20
6. ДА – Смолян, ф. 437 К, оп. 1, а. е. 9, л. 3 – 4.
7. Попконстантинов Христо. Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 година. Черти от живота и подвигите му. Пловдив. 1885, с. 4
8. Пак там, с. 16 – 26
9. Попконстантинов Христо. Маронската битка в 1878 година. Материали по новата история на Родопите. Варна. 1889, с. 5, 14
10. Панайотов, Иван. Английски документи. В сб.: Петко войвода 1844 – 1900, 1954, с. 263 – 274
11. Попконстантинов, Христо. Непокорните села в Родопски планини. кн. I, 1878 – 1879, Търново, 1887, с. 20.
12. Попконстантинов, Христо. Петко войвода, бранител на родопските българи до 1879 година. Черти от живота и подвигите му. Пловдив. 1885, с. 4
13. Шишков Стою. Петко Киряков – родопски войвода 1844 – 1900, В: Родопски напредък, 1905, кн. I – VI
14. Пак там, № 1, с. 22
15. Пак там, № 6, с. 228
16. Пак там, № 1, с. 21 – 22
17. Пак там.
18. Пак там, с. 21
19. Родопски напредък, 1905, кн. VI, с. 298
20. Шишков Стою. Беломорска Тракия в Освободителната война 1877 – 78 година. Пловдив. 1929, с. 30 – 31.
21. Пак там, с. 65.
22. Пак там, с. 64
23. Шишков, Стою. Избрани произведения. Пловдив, 1965, с. 81 – 82
24. Шишков, Стою. Беломорска Тракия в Освободителната война през 1877 – 78 г. Пловдив, 1929, с. 64 – 65
25. Пак там, с. 62 – 63.